

DATE CU PRIVIRE LA STRUCTURA SOCIALĂ A CARPILOR DIN SECOLUL AL III-LEA PE BAZA ANALIZEI PLANULUI ARHEOLOGIC AL CIMITIRULUI DE LA POIENEȘTI

DE

BAKÓ GÉZA

Cu ocazia săpăturilor din 1949 efectuate pe Măgura de la Dealul Teilor de lângă Poienești (r. Vaslui), au fost descoperite, printre altele, 78 de morminte datînd din secolul al III-lea e. n.¹.

Majoritatea mormintelor (adică 55) erau de incinerare². Acestea au fost datate în a doua jumătate a secolului al III-lea e. n. și atribuite, pe baza ritului funerar și a culturii materiale, populației carpice³. Restul de 23 de morminte răzlețe, de inhumație, așa cum arată ritul funerar, unele amănunte ale portului și mai cu seamă craniile deformate artificial, aparțineau unor elemente sarmato-alanice și datează, după concluzii recente, din prima jumătate sau de la mijlocul secolului al III-lea e. n.⁴.

În această lucrare ne vom ocupa numai de problema mormintelor de incinerare, al căror sistem de înmormîntare ne furnizează dovezi importante cu privire la structura societății carpice din acea vreme.

Trecînd la analiza planului arheologic al cimitirului de la Poienești și a sistemului de înmormîntare oglindit de acesta, menționăm de la început că mormintele erau dispuse după anumite criterii⁵. Acest lucru este și firesc, deoarece datele de care dispunem dovedesc că în cimitirele din vremea orînduirii gentilice înmormîntările se făceau după sisteme bine stabilite, care oglindesc de fapt structura socială a populațiilor cărora le aparțin. Tocmai acest fapt ne face posibil, de altfel, ca, recunoscînd,

¹ R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești din 1949*, în *Materiale*, I, 1953, p. 310—474.

² Pe lângă cele 55 de morminte (53 în urne, 2 fără urne : M. 140, 142), acestei faze de înmormîntări îi aparțin, eventual, și mormintele fără urne nr. 46 și 131.

³ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 498—501.

⁴ Gh. Bichir, *Unele observații cu privire la necropolele de tip Poienești din Moldova și relațiile acestor necropole cu lumea sarmată*, în *SCIV*, 2, 1961, p. 262—263.

⁵ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 474 ; același lucru a fost constatat de Iulian Antonescu la Gabăra-Porcești (*Săpăturile arheologice de la Gabăra*, în *Materiale*, VII, 1960, p. 450).

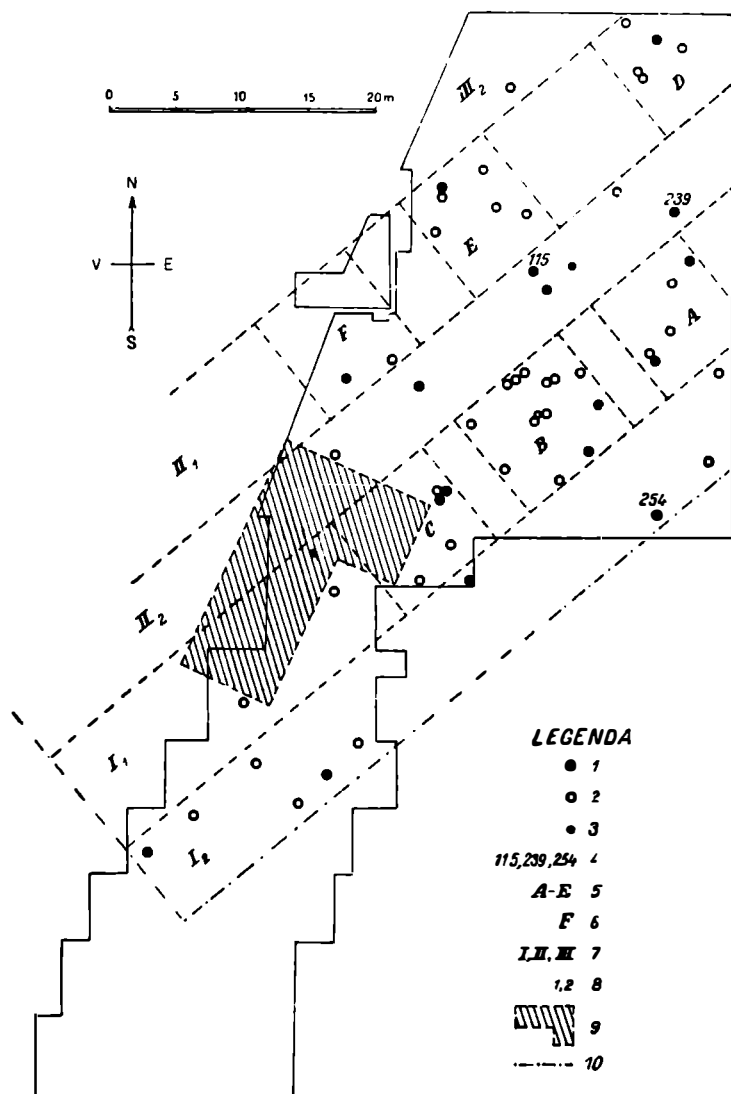

Fig. 1. — Planul suprafeței dezvelite a cimitirului carpic de la Poienești. 1. morminte de incinerare cu inventar bogat; 2, morminte de incinerare cu inventar sărac sau modest; 3, morminte de incinerare fără urne, despre care nu se poate stabili cu certitudine dacă aparțin acestei faze de înmormântări; 4. mormintele care conțin cele mai noi obiecte ale inventarului din secolul al III-lea e. n. și reflectă influența gotică; 5, cele cinci grupuri, familiale patriarhale; 6, fragmentul unui al șaselea grup familial patriarhal, din care cunoaștem numai două morminte de incinerare; 7, ginți; 8, generații; 9, teritoriu săpat în 1936; 10, marginile cimitirului carpic.

prin analiza planului arheologic, sistemul organizării interne a unui cimitir, să putem reconstitui în lumina acestuia structura socială a populației respective. De notat că însemnătatea social-istorică a cimitirelor vechi a fost subliniată pentru prima dată de F. Engels ⁶, care, printr-un exemplu etnografic valoros, a atras atenția și asupra importanței orînduirii interne a cimitirelor gentilece ⁷.

Cimitirul de incinerare de la Poienеști a fost dezvelit parțial, așa încît trebuie să ne mulțumim cu concluziile care pot fi trase pe baza mormintelor cunoscute.

Studiind suprafața dezvelită, constatăm că în partea nordică, mai compactă, se conturează cinci grupuri mari de morminte, separate din punct de vedere teritorial și dispuse în două rînduri, cu orientarea pe direcția NE-SV (fig. 1). Numărul de morminte ale grupurilor (6—14 morminte la grupurile cunoscute în întregime), caracterul lor și analogiile existente arată că avem de-a face cu grupuri de morminte ale unor mari familii patriarhale. Fiecare grup cuprindea mormintele membrilor adulți ai unei generații a unei astfel de familii, precum și mormintele copiilor acestora, decedați înainte de maturizare.

În ce privește cele două rînduri de grupuri de morminte, inventarul lor, întru totul contemporan, atestă că ele reprezintă nu două generații consecutive, ci cîte o singură generație adultă a două ginți, compuse fiecare din cîteva mari familii patriarhale.

Pentru datarea mormintelor răzlețe, situate între cele două rînduri gentilece și în fața rîndului sud-estic, este important faptul că tocmai din unele dintre acestea provin elementele cele mai noi ale inventarului funerar din secolul al III-lea e. n. ⁸ și că chiar dintre acestea fac parte cele trei morminte la care s-a constatat influența gotică ⁹. Întrucît începuturile legăturilor carpo-gotice au fost date recent către sfîrșitul secolului al III-lea e. n. ¹⁰, este evident că mormintele de la Poienеști, care reflectă aceste legături, aparțin fazei finale a cimitirului. Pe temeiul celor arătate, putem deci conchide că mormintele răzlețe amintite aparțin generației a doua de adulți a celor două ginți. În vremea acestei generații, cimitirul a fost însă părăsit, și grupurile sale au rămas necompletate.

Desigur, nu putem uita că o parte dintre membrii primei generații au supraviețuit maturizării celei de-a doua generații, după care aceasta și-a dobîndit dreptul de a-și deschide grupurile sale de morminte pe parcelele destinate în acest scop ¹¹. Din acest motiv, înmormintările în grupurile primei generații au mai continuat cîtva timp și după deschiderea grupurilor de morminte ale generației noi.

⁶ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Edit. politică, 1965, p. 88—89, 118.

⁷ *Ibidem*, p. 88—89.

⁸ De exemplu, broșa din M. 239 și catarama din M. 254; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 381, fig. 259; p. 436, nota 59; p. 441.

⁹ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 268.

¹⁰ *Istoria României*, I, 1960 (I. Nestor, cap. *Gofii*), p. 685; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 268.

¹¹ Este fapt constatat, la numeroase cimitire gentilece, că sectoarele ocupate de ginți au fost împărțite în parcele destinate generațiilor consecutive. Membrii noii generații puteau fi înmormîntați în parcelele lor numai dacă decedau după maturizare. Copiii și adolescenții decedați au fost înmormîntați în parcelele generației părinților.

În partea sudică a terenului săpat întâlnim doar 8 morminte de incinerare răzlețe, care, după caracterul și poziția lor, aparțin în mare parte celei de-a doua generații a ginții sud-estice, iar în parte mai mică primei generații, ale cărei grupuri de morminte se înșirau aici în direcția sud-vestică. Din nefericire, grupurile de morminte ale primei generații a ginții sud-estice, adică nr. 1, cum o vom nota, situate în această parte nu ne sînt cunoscute, fiindcă unele dintre ele se află în afara zonei dezvelite, iar altele erau pe teritoriul săpat în 1936. În ce privește săpăturile din 1936, menționăm că mormintele descoperite atunci nu au fost consemnate în planul săpăturilor, iar raportul publicat în 1938 conține unele inexactități¹².

Existența în această parte a cimitirului a unor grupuri de morminte aparținînd generației întii a ginții nr. 1 este atestată însă nu numai de mormintele descoperite aici în 1936, ci și de apariția mormintelor celei de-a doua generații, fapt care impune necondiționat necesitatea existenței grupurilor primei generații, situate înspre nord-vest.

Cimitirul fiind cunoscut numai parțial, nu putem preciza cîte mari familii patriarhale avea fiecare gîntă și nici numărul gîntilor care se înmormîntau în cimitir. Este totuși posibilă determinarea a cel puțin două dintre limitele cimitirului. În primul rînd, putem constata, în sectorul sudic, că spre SE de generația a doua a ginții nr. 1 lipsesc cu totul înmormîntările, ceea ce dovedește că avem de-a face aici cu latura sud-estică a cimitirului studiat. Tot în zona sudică mai aflăm că înmormîntările continuă spre SSV doar pe o distanță de aproximativ 25 m, după care nu mai întâlnim nici un mormint. Așadar, putem presupune că aici se află limita sud-vestică a necropolei carpice.

În concluzie, dacă în afara celor două gînti cunoscute se mai înmormîntau în cimitir și altele, atunci grupurile de morminte ale acestora nu se pot afla decît la nord-vest de grupurile de morminte ale ginții nr. 2. Într-adevăr, aici, în spatele intervalului dintre grupurile de morminte D și E, exista un mormint izolat care trebuie să facă parte dintre mormintele răzlețe ale generației a doua a unei a treia gînti.

Pe baza celor arătate, putem spune că la Poienеști s-au înmormîntat indivizi din cel puțin trei gînti, în decurs de aproximativ o generație și jumătate, adică într-o perioadă de timp de 40—45 de ani. Această cronologie internă corespunde datării făcute pe baza altor considerente, care atestă că înmormîntările au început după mijlocul secolului al III-lea e. n. și au încetat în ultimul deceniu al acestui secol¹³.

Dovezile rezultate din analiza planului arheologic al cimitirului de la Poienеști arată că populația carpică de aici mai trăia încă într-o organizație gentilică, întrucît înmormîntările se făceau în funcție de aceste legături. Pe de altă parte, grupurile de morminte izolate ale marilor familii patriarhale denotă că gînta nu mai forma o unitate economică,

¹² Raportul de săpături, C. Cihodaru, *Poienеști-Tamasidava : o așezare carpică în Moldova centrală*, în *AARh*, 13—14, 1937—1938, p. 30—59; obiecțiile cu privire la unele imprecizii în acest raport, cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 246.

¹³ *Istoria României*, I, 1960 (I. Nestor, cap. *Goții*), p. 686; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 261—262.

deoarece în cadrul ei a avut loc deja separarea marilor familii patriarhale, care constituiau nucleul de bază al societății, formînd, desigur, cîte o unitate economică separată, închisă.

Concluziile de mai sus sînt confirmate și prin mărturiile cimitirului de la Gabăra, unde constatăm de asemenea că majoritatea mormintelor se concentrează în cîteva grupuri principale¹⁴, atribuibile unor mari familii patriarhale.

În afara celor arătate, mai putem observa la cimitirul de la Poienеști și un alt fenomen important. Studiînd planul cimitirului, constatăm că în cadrul grupurilor de morminte ale marilor familii patriarhale se conturează în mod frecvent grupuri mai mici, compuse, de obicei, din cîte două, mai rar din trei morminte, care apar în forma unor urne „lipite” ori în „cuiburi”. Numărul de morminte și caracterul acestor grupuri dovedesc că ele aparțineau unor familii mici (pereche)¹⁵. Ca analogie amintim că astfel de mici grupuri familiale au fost sesizate și în cimitirul carpic contemporan de la Gabăra¹⁶.

Grupurile mici de morminte arată deci că, deși nucleul de bază al societății carpice de la Poienеști era familia mare patriarhală, totuși se evidențiază în cadrul ei, deja într-un stadiu de separare destul de avansat, și familia mică.

Acest fenomen nu este surprinzător. După cum rezultă din caracterizarea epocii, făcută nu de mult, în faza finală a descompunerii comunei primitive, contradicțiile economice-sociale interne au determinat separarea familiilor mici în cadrul marii familii patriarhale și transformarea lor în comunități de consum aparte. Prin urmare, cu toate că marea familie patriarhală mai continuă să constituie o comunitate de producție, treptat ea încetează de a mai fi și o comunitate de consum¹⁷.

Separarea familiilor mici, în cadrul marii familii patriarhale, atestată la Poienеști dovedește că la acest grup carpic avem de-a face nu cu forma clasică a marii familii patriarhale, ci cu o formă mai evoluată a acesteia, numită comunitatea familială patriarhală, sau patronimie. Luînd deci în considerație structura marii familii patriarhale, putem afirma că populația carpică de la Poienеști se afla pe cea din urmă treaptă a descompunerii comunei primitive, în pragul nașterii societății împărțite în clase antagoniste.

Constatările făcute pe baza analizei planului cimitirului de la Poienеști coincid cu concluziile arheologului G. B. Fedorov, formulate pe temeiul altor criterii, care arată că în această vreme populația locală din nord-vestul Mării Negre se afla pe o treaptă mai înaltă a evoluției sociale decît populațiile migratoare sosite aici¹⁸.

¹⁴ Iulian Antonescu, *op. cit.*, fig. 1.

¹⁵ Existența unor mici grupuri de morminte familiale, compuse din urne „lipite”, a fost remarcată de prof. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 473—474.

¹⁶ Iulian Antonescu, *op. cit.*, fig. 1.

¹⁷ M. O. Kosven, *Introducere în istoria culturii primitive*, București, 1957, p. 170—171.

¹⁸ G. B. Fedorov, *Rezultatele și problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul U.R.S.S., referitoare la primul mileniu al e.n.*, în *SCIV*, 2, 1959, p. 377—378, 383.

Această deosebire este subliniată și de rezultatele comparației pe care o putem face între cimitirul de la Poienеști și cel de la Sintana de Mureș¹⁹, care aparține altei culturi (cultura Sintana-Cerneahov), ca și unei alte populații, anume unui grup al populațiilor migratoare ale epocii, puternic întrepătruns de elemente romanice autohtone²⁰.

Întrucît intenționăm să prezentăm rezultatele analizei planului arheologic al cimitirului de la Sintana de Mureș mai pe larg într-o altă lucrare, privitoare la structura socială a purtătorilor culturii respective,

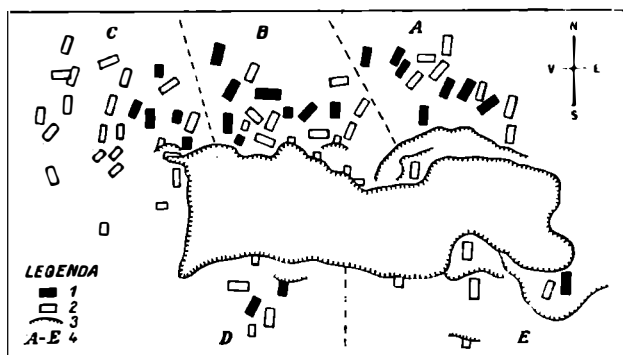

Fig. 2. — Planul cimitirului de la Sintana de Mureș. 1, morminte cu inventar bogat; 2, morminte cu inventar sărac sau lipsite de inventar; 3, suprafețe răvășite de exploatarea de nisip; 4, grupuri familiale patriarhale.

ne limităm aici doar la câteva aspecte care ne interesează în mod direct în legătură cu problema studiată.

Examinînd planul cimitirului de la Sintana de Mureș, constatăm că în partea lui nordică, mai compactă, existau trei grupuri de morminte care, pe baza numărului mormintelor și a altor caracteristici, pot fi atribuite unor mari familii patriarhale²¹. Fiecare grup cuprindea mormintele unei generații complete și câteva morminte ale generației anterioare și

¹⁹ St. Kovács, *A marosszentannai népvándorlásokori temető*, în *DolgCluj*, 2, 1912, p. 250—342.

²⁰ Pentru rezultatele noilor cercetări cu privire la această problemă, *Istoria României*, 1, 1960 (M. Macrea, cap. *Populația daco-romană în Dacia după retragerea aureliană*), p. 635; ibidem (I. Nestor, cap. *Goții*), p. 693; populația migratoare eterogenă este atestată de trăsăturile antropologice nordice și est-baltice, de o serie de elemente ale culturii materiale și ale ritului, printre care înmormintarea chiră, caracteristică sarmaților (D. G. Teodor, Em. Zaharia, *Sondajele de la Spinoasa și Erbicieni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 41, nota 12), și orientarea cu capul între S—V și S—E, specifică grupului alanic Tapé-Malajdoc (M. Párducz, în *ArchHung*, 1950, p. 866). Elementul autohton daco-roman se evidențiază prin puternica sa influență culturală și prin prezența trăsăturilor antropologice mediteraneene și alpine.

²¹ Problema marii familii patriarhale la populațiile migratoare din secolele III—IV nu a fost încă studiată pe baza arheologiei, existența ei la populațiile germanice ale vremii a fost dovedită însă de F. Engels (vezi K. Marx și F. Engels, *op. cit.*, p. 138 și urm.).

celelalte posterioare²². În partea sudică a cimitirului, distrusă parțial de exploatarea de nisip, așa cum rezultă din poziția mormintelor salvate, mărimea suprafeței și alte indicii existau încă două grupuri de morminte familiale, asemănătoare celor mai sus arătate.

Așadar, cimitirul de la Sintana de Mureș aparține unei ginți compuse din cinci mari familii patriarhale (fig. 2)²³, iar perioada folosirii sale nu a depășit cu mult răstimpul unei generații.

Comparând aspectul economic-social al grupurilor de morminte ale marilor familii patriarhale și al mormintelor din cadrul acestora, constatăm că diferențierea economică-socială se conturează destul de vizibil atât între marile familii patriarhale, cât și în cadrul acestora, între membrii lor. Cu toate acestea, nu se relevă însă nici cel mai elementar semn al separării familiilor mici în cadrul mării familii patriarhale. Este deci limpede că diferențierea social-economică nu a atins încă gradul la care atrage după sine separarea familiei mici în cadrul mării familii patriarhale.

În concluzie, cu toate că cimitirul de la Sintana de Mureș, după datarea recentă, este cu un secol mai târziu decât cel de la Poienеști — aparținând unei epoci în care, în urma influenței populației autohtone și a legăturilor mai strânse cu imperiul roman, a progresat simțitor diferențierea economică-socială și la grupurile geto-sarmatice —, totuși acest grup de populație era pe o treaptă inferioară a evoluției diferențierii economice-sociale decât carpilor de la Poienеști.

Această concluzie nu ne miră de loc dacă luăm în considerație că nici la populațiile migratoare, ajunse în regiunile noastre cu două-trei secole mai târziu, evoluția diferențierii economice-sociale nu a atins încă nivelul constatat la carpilor de la Poienеști. Putem aminti, de exemplu, că în necropola de la Bandu de Cîmpie, datată între anii 600 și 650 e. n., nu am constatat sub nici o formă separarea familiilor mici în cadrul mării familii patriarhale²⁴. Acest fenomen nu a fost sesizat nici în cimitirele populațiilor migratoare din secolele VII—VIII de pe teritoriul bazinului Dunării mijlocii, analizate pînă în prezent²⁵. La toate acestea mai putem adăuga că nici în sinul populațiilor migratoare așezate în sud-estul Europei separarea familiilor mici în cadrul mării familii patriarhale nu și face apariția înainte de secolele VIII—IX²⁶.

²² Acest lucru se vede cel mai clar la grupul răsăritean, la care mormintele dispuse într-un rînd neordonat reprezintă o generație, iar mormintele răzlețe din fața și spatele acestui rînd aparțin generației anterioare și celei posterioare. Menționăm că, după mărturia grupului familial patriarhal apusean, care înspre sud se încheie cu morminte de copii, prima generație trebuie să fie situată în partea nordică, iar ultima în partea sudică a grupurilor de morminte.

²³ Amintim în treacăt că gînta compusă din cinci mari familii patriarhale, care apare destul de frecvent în cazurile analizate pînă acum (de exemplu gînta sud-vestică de la Bandu, G. Bakó, *Elemente slave în necropola de la Bandu de Cîmpie*, în *SCIV*, 2, 1962, p. 452, fig. 1; cele șase gînti complete de la Győr, I. László, *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*, în *ArchHung*, XXXIV, 1955, p. 53—92), se poate pune în legătură cu organizația gentilică decimală, a cărei existență a fost constatată la multe populații.

²⁴ G. Bakó, *A mezőbándi temető népének és anyagi kultúrájának eredetéről*, în *AE*, 1, 1960, p. 23—28.

²⁵ I. László, *op. cit.*, p. 21—133; I. Bona, *Az úrbőpusztai avar temető*, în *AE*, 2, 1957, p. 155—174.

²⁶ A. Bartha, *A kelet-európai és belső-ázsiai feudalizmus történelmi kapcsolatai*, în *Századok*, 3, 1963, p. 507.

În încheiere, subliniem că cele rezultate din analiza planului arheologic al cimitirului de la Poienеști au o dublă importanță : ele ne dau puțința să cunoaștem mai îndeaproape viața internă și caracterul societății carpice din secolul al III-lea, asigurîndu-ne, totodată, încă o posibilitate pentru stabilirea apartenenței etnice a cimitirelor de mai tîrziu, ale culturii Sîntana-Cerneahov de pe teritoriul țării noastre. În lumina cercetărilor de pînă acum este cert că acolo unde în cadrul cimitirelor din secolul al IV-lea apar grupurile de morminte ale familiilor mici avem de-a face, în bună parte, cu o populație autohtonă. Acest lucru este valabil nu numai pentru urmașii carpilor din Moldova, dar și pentru populația autohtonă daco-romană a culturii Sîntana-Cerneahov de pe teritoriul fostelor provincii romane.

DONNÉES CONCERNANT LA STRUCTURE SOCIALE DES CARPES DU IIIe SIÈCLE RÉSULTANT DE L'ANALYSE DU PLAN ARCHÉOLOGIQUE DU CIMETIÈRE DE POIENEȘTI

RÉSUMÉ

Analysant le plan archéologique du cimetière carpique d'incinération de Poienеști, l'auteur aboutit à la conclusion que la population carpique ensevelie dans ce cimetière, dans la 2e moitié du IIIe siècle, avait atteint le dernier degré de dissolution de la commune primitive, se trouvant à l'aube de la société divisée en classes antagonistes. Cette conclusion coïncide d'ailleurs avec les constatations enregistrées à partir d'autres critères selon lesquels la population locale du nord-ouest de la mer Noire se trouvait à cette époque dans une étape d'évolution sociale plus avancée que les peuples migrants arrivés en ces lieux.

Les différences entre le degré d'évolution sociale de la population autochtone et les populations migratrices sont soulignées aussi par les résultats de la comparaison faite entre le cimetière de Poienеști et celui de Sîntana de Mureș qui appartient à un groupe migrant hétérogène puissamment pénétré par les éléments romans autochtones.

Ce qui résulte de l'analyse du plan archéologique du cimetière de Poienеști nous offre la possibilité de pousser plus avant notre connaissance dans la vie et dans le caractère de la société carpique du IIIe siècle de notre ère, en nous assurant en même temps encore une possibilité pour établir l'appartenance ethnique des cimetières de plus tard, ceux de la civilisation de Sîntana-Tcherniakhov, de notre pays. C'est ainsi que là, où apparaissent dans les cimetières, des groupes de tombes appartenant à ces petites familles (famille-paire) on doit avoir affaire — dans la majorité des cas — à une population autochtone.

LEGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Relevé de la superficie fouillée du cimetière carpique de Poieniști. 1, tombes d'incinération à riche mobilier ; 2, tombes d'incinération à mobilier pauvre ou modeste ; 3, tombes d'incinération sans urnes, pour lesquelles on ne peut établir avec certitude si elles appartiennent à cette phase de sépulture ; 4, tombes contenant les objets les plus neufs des mobiliers du IIIe siècle de notre ère, et qui reflètent l'influence gothique ; 5, les cinq groupes familiaux patriarcaux ; 6, fragment d'un sixième groupe familial patriarcal dont on ne connaît que deux tombes d'incinération ; 7, gens ; 8, générations ; 9, territoire fouillé en 1936 ; 10, limites du cimetière carpique.

Fig. 2.— Relevé du cimetière de Sîntana de Mureș. 1, tombes à riche mobilier ; 2, tombes à mobilier pauvre ou sans mobilier ; 3, surfaces bouleversées par l'exploitation du sable ; 4, groupes familiaux patriarcaux.